

ЮЛІАН РЕДЬКО: МОВОЗНАВЕЦЬ, ПИСЬМЕННИК, ЛІТЕРАТУРНИЙ КРИТИК, МЕМУАРИСТ, ПЕРЕКЛАДАЧ

Зоряна Купчинська
докторка філ. наук,
завідувачка кафедри
української мови
ім. проф. Івана Ковалика
Львівського національного
університету ім. Івана Франка,
дійсний член НТШ,
м. Львів

У рік святкування 150-літнього ювілею заснування Наукового товариства імені Шевченка (НТШ) згадуємо тих, хто багато зробив для української культури, зокрема мови. До таких належить почесний дійсний член НТШ **Юліан Редько**.

Життя Юліана Редька пов'язане з бурхливими подіями, що вирували в Галичині після Першої світової війни. Після Першої світової війни, у якій Австрійська імперія зазнала краху, Галичина увійшла до складу Польської держави, яка була вороже налаштована до всього українського. Особливо це стосувалось сфери освіти. Саме у такій атмосфері у Львові 1921 року постає унікальне явище – таємний Український університет. Це один із прикладів боротьби української громадськості за свою ідентичність і право здобувати освіту своєю мовою.

...Відразу після захоплення Львова поляки почали тут провадити політику відповідно до античного гасла *Vae Victis!* (Горе переможеним!). Львівський університет, який носив ім'я Франца І, було перейменовано в університет імені Яна Казимира, а українські катедри скасовано. Мовою викладання залишилась тільки польська. Українців було позбавлено доступу до вищої освіти: 14 серпня 1919 р. ректорат університету ім. Яна Казимира оголосив, що в університеті будуть здобувати освіту тільки громадяни польської держави, які служили в польській армії, та громадяни держав-союзниць Польщі. Невдовзі подібні розпорядження польський уряд зробив для всіх університетів. Зрозуміло, що таким чином права на університетську освіту на окупованій Польщею території та й взагалі у польській державі позбавлено учорашніх противників поляків — українці, що зі зброєю в руках воювали за українську державу. Проблематичним був також виїзд на навчання за кордон¹. У Львові були організовані Українські високі школи, що об'єднали класичний університет і політехніку — нелегальні таємні інституції, які польська влада переслідувала, забороняючи їхню діяльність.

¹Дудка М.Л., Головач Ю.В. Таємний Український університет у Львові. Препр. ICMP-18-02U. С. 1.

²Крук-Мазепинець Ю.Р. Дурні діти. Відень-Берлін, 1926; Мудрий В. Український університет у Львові (1921—1925). Нюрнберг: Час, 1948; Панкевич-Смішко С. Українські Медичні Курси і Тайний Український Університет (спогади). Лікарський вісник. 1961. Число 22–23. С. 25–32; Хобзей П. Таємний університет у Львові. Україна: наука і культура. Київ, 1991. Вип. 25. С. 45–59; Редько Ю. Студентське підпілля. Літопис Червоної Калини. 1992. Чис. 6–7 (12–13). С. 25–26; Головач Ю. Вчені НТШ і Український Університет у Львові. Вісник НТШ. 1992. Число 1 (3). С. 12–13; Документ з приватного архіву Петера Пулюя (внука Івана Пулюя); Лазечко П.В. З історії створення та діяльності Українського таємного університету у Львові (1921–1925 рр.). Український історичний журнал. 1994. № 6. С. 64–71; Качмар В. За український університет у Львові. Львів, 1999; Юліан Редько (1905–1993): Статті. Спогади. Матеріали / упоряд. Т. Кульчицька; наук. ред. О. Луцький; НАН України. ЛНБ ім. В. Стефаника. Львів, 2006; Редько Ю. Український Університет у Львові (1920—1925). В: Юліан Редько (1905–1993): Статті. Спогади. Матеріали / упоряд. Т. Кульчицька; наук. ред. О. Луцький; НАН України. ЛНБ ім. В. Стефаника. Львів, 2006. С. 118–130; Савенко В. Роль НТШ у діяльності Українського таємного університету (1921–1925). Наукові записки Тернопільського Національного педагогічного університету. Серія: Історія. 2009. Вип. 1. С. 46–52; Виздрік В.С. До питання становлення українського таємного університету у Львові. Вісн. Нац. ун-ту «Львів. політехніка»: Держава та армія. 2009. № 659. С. 116–121; Мудрий М. В обіймах політики: Український таємний університет у Львові, 1921–1925 роки (До 90-річчя від створення). Вісник НТШ: інформаційне видання / Світова Рада Наукового товариства ім. Т. Шевченка. Львів, 2011. № 46. С. 36–41; Козак Л. Василь Щурат і Український таємний університет. Записки Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника. 2012. Вип. 4 (20). С. 371–380; Герцюк Д. Товариство українських наукових викладів імені Петра Могили у Львові: історико-педагогічні аспекти діяльності (1908–1939 рр.). Prace naukowe Akademii i im. Jana Długosza w Czestochowie: Pedagogika. 2014. XXIII. S. 367–377; Шологон Л. Український таємний університет у Львові (1921–1925 рр.). Галичина. 2014. Ч. 25–26. С. 368–372.

Викладачами Українського таємного університету були відомі тогочасні вчені: *Іван Крип'якевич, Іларіон Свенціцький, Василь Шурат, Філарет Колесса, Мирон Кордуба, Кирило Студинський, Михайло Возняк, Антон Генсьорський, Ярослав Гординський, Степан Балей, Мар'ян Панчишин* та багато інших. Заняття відбувалися підпільно, а через те, що університет не мав свого приміщення, професори проводили лекції навіть у своїх помешканнях. Ось у таких умовах у 1924–1925 рр. Юліан Редько навчався на медичному факультеті Українського таємного університету, про який написано чимало².

Юліан Редько займав активну національно зорієнтовану позицію, належав до Професійної організації українського студентства. Наприкінці 1924 р. у Львові на з'їзді представників середніх шкіл було ухвалено видавати газету «Метеор», метою якої було об'єднання української середньошкільної молоді, пропаганда Українського університету серед випускників гімназій³. Головним ініціатором створення часопису, а відтак його головним редактором став Юліан Редько, який свої матеріали підписував псевдонімом *Мстислав Хмара* або криптонімом *М. Х.* Допомогали йому студенти *Роман Макух* і *Теодор Матчак*. Газета мала на меті передусім пропагувати необхідність боротьби української молоді за власні високі школи⁴. Ідеологічне, національне наповнення «Метеору», звичайно, провокувало польську владу до переслідування цієї газети. Коли вилучили останній тираж газети і заарештували студента, який його перевозив, вийшли на Юліана Редька: «*Безперервні допити не дали результату — затримані всі заперечували, а прямих доказів проти них не було, оскільки всі компрометуючі матеріали вони встигли знищити ще до арешту. Згодом був суд, який зняв усі звинувачення*»⁵.

Саме в тюрмі у Юліана Редька виникла ідея викласти на папері всі пережиті події. Так з'явилася повість під назвою «Дурні діти: хроніка наших днів». На звороті титульного аркуша зазначено: «*Політичним в'язням, Товаришам із польської тюрми Баторія у Львові, з якими разом пережив я там жахливий день 16 вересня 1925 р., на спомин цю книжечку присвячую. – Автор*». Повість «Дурні діти» – це хроніка боротьби української молоді у 20-ті роки минулого століття за право мати свої високі школи⁶.

Ця автобіографічна повість побачила світ 1926 р. в Берліні в друкованому органі ЗУНР «Український Прапор» під псевдонімом *Ю.Р. Крук-Мазепинець*. Автор висвітлив діяльність Українського таємного університету і тюремне життя політв'язнів. «Дурні діти» були заборонені, але дуже популярні серед тодішньої молоді, тому було перевидання цієї повісті в США, Канаді та Чехії. У своїх спогадах професор *Л.М. Коць-Григорчук* згадує слова Ю. Редька: «*Аж до самого розвалу Польщі надо мною висів домоклів меч – загроза розшифрування автора «Дурних дітей» і «Героїв нерівного бою»*»⁷.

Авторові цієї повісті було двадцять років, однак ще учнем Станіславівської гімназії Ю. Редько писав етюди, нариси, оповідання («Царство ночі», «Зірка», «За що?», «Це гірше смерті», «При вогнищі», «Перші сніжинки»; «Пролісок», «Мальва», «Лілея», «Мачок» увійшли до збірки «Квіти»), які свідчили про талант володіти словом. Це були взірці імпресіонізму, була й громадянська, й сатирично-гумористична проза (цикл фейлетонів «Ходіння в народ»). Твори автора друкували в «Ділі», «Меті», «Українському голосі», «Молодій Україні», «Українському Пласті» та інших популярних виданнях. Щодо літературної творчості сам Юліан Редько зазначав: «*після 39-го року я зовсім перестав писати. Аж у кінці 70-х років, коли чути було наближення якихось інших часів, коли почали появлятися «самвидавні» газети і журнали, в мене з'явилося бажання часом щось написати*». Так виникла повість «Дороги і бездоріжжя». Сторінки життя Галичини 1914–1939 рр. (Додаток: 1939–1956)»⁸.

Пізніше вийшла збірка «Так було: 40-і роки», у якій відображені німецький і радянський періоди окупації України. Писав Ю. Редько і для дітей: у видавництві «Веселка» вийшли друком біблійні оповідання для дітей «Світло з неба».

Великою часткою творчої діяльності Ю. Редька була мемуаристика. Її засобами автор намагався зберегти у пам'яті покоління світ буднів і свят інтелігентського середовища Галичини перших десятиріч ХХ ст., відображав ментальність людей того часу в повсякденному вияві (збірка «Учора й сьогодні»).

Існує інша галузь мемуарної творчості Юліана Редька – історико-психологічні нариси, у центрі яких люди його кола, незважаючи на те, були вони суб'єктами чи об'єктами історії (збірки «Що пам'ять зберегла», «Люди з мого довкілля»)⁹.

Ще одна іпостась творчого таланту Ю. Редька – публіцистика, літературна критика. У 1930-х роках, після закінчення філологічного (гуманістичного) факультету Львівського університету, Ю. Редько активно цікавився літературним процесом. Результатом такого інтересу стала серія літературно-критичних статей про твори *Л. Мосендза, Б.-І. Антонича, Б. Лепкого, О. Кобилянської, А. Чайковського, В. Пачовського, Ю. Косача, С. Гординського* та ін. У цей час він співпрацював із багатьма періодичними виданнями.

Перекладацька діяльність Ю. Редька вагома й дуже цікава, адже йдеться про опубліковані переклади двох книжок із польської мови: «Листи Никодима» Я. Добрачинського та «Йосафат Кунцевич» Т. Жихевича – обидва переклади біблійно-релігійного змісту. Дотепер свого видавця чекають інші переклади Ю. Редька, які зберігаються в родинному архіві.

³Редько Ю. Студентське підпілля. Літопис Червоної Калини. 1992. Чис. 6–7 (12–13). С. 25–26.

⁴Кульчицький М. Юліан Редько – редактор молодіжної нелегальної газети «Метеор» (1924–1925). Записки Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника: Зб. наук. пр. Львів, 2004. Вип. 12. С. 187.

⁵Кульчицький М. Автобіографічна повість Юліана Редька «Дурні діти» (1926) як документ часу. Записки Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника: Зб. наук. пр. Львів, 2008. Вип. 1 (16). С. 487.

⁶Там само.

⁷Коць-Григорчук Л.М. Грані таланту. В: Юліан Редько (1905–1993): Статті. Спогади. Матеріали / упоряд. Т. Кульчицька; наук. ред. О. Луцький; НАН України. ЛНБ ім. В. Стефаника. Львів, 2006. С. 382.

⁸Кульчицька Т. Від упорядника. Там само. С. 11.

⁹Коць-Григорчук Л.М. Грані таланту. Цит. пр. С. 383–384.

Юліан Редько

Науковим подвигом Юліана Редька вважаю його мовознавчу спадщину. Він є яскравим представником Львівської ономастичної школи, про яку уже написано чимало¹⁰.

Починати відлік української ономастики варто з Івана Франка, який «як великий стратег національної культури був свідомий того, що вивчення власних назв становить новий розділ філологічної науки, який був на той час в Україні абсолютно нерозвинутий, а тому, виконуючи свою стратегію європеїзації української науки та культури, сам вирішив прилучитися до розвитку української ономастики»¹¹. Лише з появою в науковому просторі Франкових «Причинків до української ономастики»¹² можна вважати, що ономастика почала формуватись як наука, адже в них закладена методологічна база ономастичних досліджень. Іван Франко визначив основні ономастичні науково-дослідницькі координати¹³.

Це наукове дослідження стало фундаментом і взірцем для подальших ономастичних студій в Україні. Іван Франко «зробив вагомий внесок у слов'янську теоретичну, а також практичну ономастику»¹⁴, що сприяло поступовому формуванню ономастичного осередку у Львові¹⁵. Усі ці підходи та принципи аналізу онімних явищ застосовував у своїх наукових студіях Юліан Редько, посівши особливе місце серед ономастів України як видатний представник Львівської ономастичної школи¹⁶.

У 1950–1960-х роках Ю. Редько зосередився передовсім на словотворі українських прізвищ¹⁷, розглядав семантико-структурні типи українських прізвищ¹⁸, тоді ж захистив докторську дисертацію¹⁹. У цей період він працював над візуалізацією ареалів основних типів прізвищ на території України²⁰. Не оминув професор у своїх дослідженнях і питань взаємозв'язку ойконімії та антропонімії²¹. Зупинімось на деяких його публікаціях.

У науковому полі зору вченого були словотвірні типи українських прізвищ; цьому присвячено чимало наукових розвідок. Підсумковою працею стала стаття «Основні словотворчі типи сучасних українських прізвищ у порівнянні з іншими слов'янськими»²², в якій проаналізовано словотвірні типи 10 000 прізвищ з усієї етнографічної території України.

Юліан Редько обрав для аналізу саме таку кількість антропонімів, щоб провести відповідні підрахунки і продемонструвати відсоткове співвідношення деяких словотвірних типів власних назв. Це дало йому можливість зробити висновки щодо популярних і не дуже поширених типів прізвищ у сучасному антропоніміконі. Цінними є коментарі дослідника щодо територіальної характеристики та порівняльного аспекту в загальнослов'янському контексті. У статті учений не мав змоги охарактеризувати всі словотвірні типи, він зупинився на найпоширеніших. «Але навіть такий частковий і схематичний огляд показує, з одного боку,

¹⁰Купчинська З. Ретро- і перспектива Львівської ономастичної школи. В: Львівська ономастична школа: Хрестоматія / [відп. ред. Купчинська З.О.]. Львів, 2019. С. 4–28; Купчинська З. Львівська ономастична школа: етапи становлення і перспективи розвитку. Вісник Львівського університету. Серія філологічна. Вип. 71. Львів, 2019. Ч. I. С. 3–78; Купчинська З.О. Львівська школа історичної ономастики. Повідомлення Української ономастичної комісії. Нова серія. Київ-Луцьк: Терен, 2020. Вип. 5(20). С. 30–90.

¹¹Бучко Д.Г. Іван Франко – основоположник української антропоніміки. Іван Франко : дух, наука, думка, воля: матеріали Міжнародного конгресу, присв. 150-річчю від дня народження Івана Франка (Львів, 27 верес. – 1 жовт. 2006). Львів, 2010. Т. 2. С. 86.

¹²Франко І.Я. Причинки до української ономастики. В: Франко І.Я. Зібрання творів: у 50 т. Київ, 1982. Т. 36. С. 391–426.

¹³Купчинська З. Ретро- і перспектива... С. 5.

¹⁴Бучко Д.Г. Цит. пр. С. 95.

¹⁵Купчинська З. Ретро- і перспектива... С. 6.

¹⁶Ця стаття містить частину інформації з: Купчинська З.О. Яскравий представник Львівської ономастичної школи. Передмова до: Редько Ю.К. Сучасні українські прізвища (походження, словотвір, поширення). Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2023. С. 7–22.

¹⁷Редько Ю.К. Словотворчі типи українських прізвищ, утворених від особових власних імен. Наукові записки Львівського пед. ін-ту, присв. IV Міжнарод. з'їздові славистів: Серія філологічних наук. Львів, 1959. Т. 12. Ч. 2. С. 26–41; Редько Ю.К. Основні словотворчі типи сучасних українських прізвищ у порівнянні з іншими слов'янськими. Філологічний збірник Українського комітету славистів. Київ, 1958. С. 112–129; Редько Ю.К. Словотворчі типи... С. 15–18; Редько Ю.К. Суфіксація як основний спосіб творення українських прізвищ іменникового типу. Ювілейна наук. сесія, присв. 300-річчю Львівського ун-ту: Тези доп. секцій філології, журналістики та педагогіки. Львів, 1961. С. 36–38; Редько Ю.К. Сучасні українські прізвища прикметникового типу. Питання українського мовознавства. Львів, 1962. Кн. 5. С. 47–58; Редько Ю.К. Українські складні прізвища. Вісник Львівського держ. ун-ту: Серія філологічна. Львів, 1963. № 1. С. 99–103.

¹⁸Редько Ю.К. Українські відіменні прізвища. Звітно-наукова конференція Львівського пед. ін-ту, присв. підсумкам виконання плану наук.-досл. роботи за 1954 р.: Серія лінгвістична: Тези доп. Львів, 1955. С. 12–14; Редько Ю.К. Назва професії як основа виникнення частини українських родових прізвищ. Дослідження і матеріали з української мови: 36. ст. / відп. ред. І.П. Крип'якевич. Київ, 1959. Т. 1. С. 127–136; Редько Ю.К. Семантико-структурні типи українських прізвищ. Тези доп. XXXIX наук. конф. Львівського держ. ун-ту. Львів, 1965. С. 54–55.

¹⁹Редько Ю.К. Современные украинские фамилии (происхождение, словообразование, территориальное распространение): Автореф. дисс. ... докт. филол. наук. Киев., 1969. 32 с.

²⁰Редько Ю.К. Географія основних типів українських прізвищ на території УРСР. Питання ономастики: Матеріали II Республ. наради з питань ономастики / відп. ред. К.К. Цілуйко. Київ, 1965. С. 77–84; Редько Ю.К. Наші прізвища на карті України. Знання та праця. 1965. № 7. С. 16–17.

²¹Редько Ю.К. Украинские топонимы, образованные от личных собственных имен. Доклады и сообщения Львовского отдела Географического общества УССР за 1965 г. Львов, 1967. С. 145–149; Редько Ю.К. Взаємозв'язок між українськими прізвищами і топонімічними назвами. Питання слов'янського мовознавства. Львів, 1958. Кн. 5. С. 227–239.

²²Редько Ю.К. Основні словотворчі типи сучасних українських прізвищ у порівнянні з іншими слов'янськими. Філологічний збірник Українського комітету славистів. Київ, 1958. С. 112–129.

²³Редько Ю.К. Там само. С. 129

²⁴Редько Ю.К. Словотвір українських прізвищ у порівнянні з російськими та білоруськими. Питання словотвору східнослов'янських мов: Матеріали Республ. наук. конф. Київ, 1969. С. 133–134.

багатство словотворчих засобів української мови, а з другого — тісний зв'язок формування українських прізвищ із слов'янським загалом²³. Порівняльний аспект дослідження українських прізвищ також актуалізовано в тезах²⁴.

Учений неодноразово виступав на різноманітних конференціях із доповідями про будову та словотвір антропонімів, основні думки щодо цих проблем висвітлені у збірниках конференційних тез²⁵.

У статті «Українські складні прізвища»²⁶ він акцентує на тому, що складні антропоніми були властиві багатьом слов'янським народам, вони засвідчені в українському фольклорі. Як яскравий представник львівської ономастичної школи Ю. Редько подає власні назви з історичних джерел, зокрема зі староукраїнських грамот XIV—XV ст. Учений робить висновки про те, що складні прізвища характерні для всієї території України, але найбільше поширені в центральних областях²⁷. Він виділив чотири принципи формування таких прізвищ: 1) утворені за морфологічним або синтаксико-морфологічним принципом (Білокінь, Гречкосій, Ломонос, Чорнобай, Самохвал, Судомир, Одноріг); 2) утворені за синтаксичним принципом (Варивода, Гуляйвітер); 3) утворені простим зіставленням двох слів (Малийчоловік, Худотеplий, Тригуб, Щербанос); 4) утворені зі словосполучень (фразеологізмів) (Добридень, Отченаш). Зосереджує свою увагу він і на складних прізвищах невиразної будови, висловлюючи свої міркування щодо їхнього походження.

На перший погляд непримітні, односторінкові тези актуалізували надзвичайно важливий сегмент у сучасній антропонімії, адже генитивні утворення належать до давнього пласту українських прізвищевих назв. Юліан Редько стверджує, що прізвиська і прізвища, які утворились із родової присвійності, характерні для багатьох слов'янських і неслов'янських мов. Українська антропонімія втратила старі генитивні прізвища, утворені від прикметників (Кривого, Возної), а такі ж прізвища, утворені від іменників (Устима, Процев'ят), знівельювали значення родового відмінка і морфологічно асимілювалися до іменників I і II відмін²⁸.

Професор на назви *Genetivus possessivus* дивиться широко, він констатує, що «на протилежність антропонімам серед топонімів генитивні утворення є відносно новим явищем»²⁹. І це підтверджує ойконімний матеріал. Саме те, що родовий належності формувалася від субстантивованих прикметників, зумовило перехід цієї граматичної категорії на рівень онімії, зокрема топонімії. Ойконімна си-

стема України таке загальнономове явище засвоїла, правда, дещо пізніше. Тими субстантивованими прикметниками були прізвища здебільшого на -ський (-зький, -цький), які спочатку творились переважно від назв поселень, а потім ці прізвища у формі родового відмінка вказували на власність носія цього оніма³⁰. «Родовий належності – це перехідний етап до формування топонімів у вигляді присвійного прикметника», – стверджує Юліан Редько³¹. З цією думкою можна погоджуватися лише частково, коли говоримо про семантичний рівень, однак формальний свідчить про те, що ойконіми *Genetivus possessivus* – пізній період формування географічних назв, що підтверджують пам'ятки XVIII ст. Родовий належності частково замінив типові для слов'янської ойконімії присвійні назви з суфіксами *-j- *-inъ, *-ovъ/-evъ, які у XVIII—XX ст. уже не формувались за первинною схемою через стадію субстантивації, а якщо і творились, то це відбувалося за аналогією, формально. Тому вираження посесивності компенсувалось заміною ад'єктивної конструкції на субстантивну, цьому сприяло й те, що антропоніми (переважно прізвищеві назви) мали прикметникове походження, відповідно ойконім уже не міг формуватись традиційним для української ойконімної системи шляхом. Крім таких інтралінгвальних причин треба пам'ятати і про позамовні чинники: оформлення приватної власності на землю, поселення тощо виражалося не лише на юридичному рівні, але і на онімному, чітко нагадуючи оточуючим, чие село, хутір, присілок тощо³².

У професора Юліана Редька є кілька публікацій щодо взаємозв'язку антропонімів і ойконімів. У статті «Взаємозв'язок між українськими прізвищами і топонімічними назвами»³³ він слушно стверджує, що зв'язок між прізвищами і топонімами двосторонній: а) величезна кількість назв населених пунктів на всій українській етнографічній території утворена від власних особових назв (імен, прізвищ і прізвищ); б) значна кількість українських родових прізвищ вказує на походження з певної місцевості³⁴.

Професор представив свою класифікацію ойконімів, що утворились від особових назв. Зважаючи на те, що стаття була написана 1956 року, коли мало хто про це писав і думав, таке програмне представлення цієї проблеми могло стати планом-проспектом розлогої монографії. У майбутньому в українській ономастиці кожен із визначених пунктів класифікації ойконімів за іменною твірною основою описано. Прізвища, що утворились від топонімів, Ю. Редько розділяє на дві основні групи: *прикметникові*

²³Редько Ю.К. Суфіксація як основний спосіб творення українських прізвищ іменникового типу. Ювілейна наук. сесія, присв. 300-річчю Львівського ун-ту: Тези доп. секцій філології, журналістики та педагогіки. Львів, 1961. С. 36–38; Редько Ю.К. Семантико-структурні типи українських прізвищ. Тези доп. XXXIX наук. конф. Львівського держ. ун-ту. Львів, 1965. С. 54–55; Редько Ю.К.

²⁶Способи образования восточнославянских фамилий. Ономастика Поволжья: Материалы I Поволжской конф. по ономастике. Киев; Ульяновск, 1969. С. 33–38.

²⁷Редько Ю.К. Українські складні прізвища. Вісник Львівського держ. ун-ту: Серія філологічна. Львів, 1963. № 1. С. 99–103. Редько Ю.К. Там само. С. 100.

²⁸Редько Ю.К. Генитивні утворення в східнослов'янській ономастиці. Тези доп. XXXX наук. конф., присв. підсумкам наук.-досл. роботи Львівського ун-ту за 1965 р.: Філологія, журналістика. Львів, 1966. С. 32.

²⁹Там само.

³⁰Купчинська З.О. *Genetivus possessivus* в ойконімії України (назви жіночого роду). Наук. записки. Сер. Філологічні науки: мовознавство. Кіровоград, 2011. Вип. 100. С. 98–101.

³¹Редько Ю.К. Украинские топонимы... С. 146.

³²Купчинська З.О. *Genetivus possessivus*... С. 100.

³³Редько Ю.К. Взаємозв'язок між українськими прізвищами і топонімічними назвами. Доповіді та повідомлення Львівського пед. ін-ту: Серія філологічна. Львів, 1956. Вип. 2. С. 25–28.

³⁴Там само. С. 25.

та іменникові. Цікавими є спостереження Ю. Редька щодо форми прізвища, яка «не завжди залишається незмінною. На зміни прізвищ, утворених від топонімів, впливали: фонетичні зміни; деетимологізація; тенденційна та неграматна адміністрація, яка перекручувала форму прізвища»³⁵. У статті «Взаємозв'язок між українськими прізвищами і топонімічними назвами»³⁶ мовознавець розлого продовжує тему взаємозв'язку антропонімів та ойконімів. Це фактично розділ монографії, стаття базується на 3000 прізвищ, генетично зв'язаних із топонімами. Він виділив дві частини статті: 1) прізвища, утворені від топонімів; 2) топоніми, утворені від назв особових. Аналіз матеріалу супроводжено великою кількістю прикладів.

А тезама³⁷ Юліан Редько представив розділ своєї майбутньої праці щодо етимології і словотворення українських прізвищ, проаналізувавши ті антропоніми, які утворились від особових імен. Дослідник звернув увагу на відіменні прізвища, утворені від імен-комполітів, про що пізніше писатимуть українські ономасти *І.М. Железняк*³⁸, *М.Л. Худаш*³⁹, *М.О. Демчук*⁴⁰ та інші слов'янські дослідники⁴¹.

Продовження цієї теми було у кількох публікаціях⁴². У ґрунтовній статті «Словотворчі типи українських прізвищ, утворених від особових власних імен» вчений поєднав словотвір і семантичне наповнення твірної основи прізвищ.

У статті «Українські топоніми, утворені від особових власних імен» Ю. Редько актуалізував проблеми вивчення географічних назв присвійних типів, зокрема назви на *-j- *-інъ, *-овъ/*-евъ, які опрацьовано в пізніший період у кандидатських дисертаціях⁴³. Особові назви людей найчастіше ставали твірними основами посесивних ойконімів, однак і топоніми, в основі яких були відносні прикметники, також утворювались від власних назв людей (напр., назви на *-ьскъ), про які вчений теж писав ще 1965 р. І лише за кілька десятиліть ці українські назви бу-

дуть досліджувати⁴⁴. Іменниковий тип прізвищ теж пов'язаний із власними назвами людей, серед них учений згадує ті, які утворились від географічних назв (назви на -ець, -івці, -инці, -івка). Вони стали об'єктами наукових досліджень значно пізніше, ніж про них написав Юліан Редько⁴⁵.

У ще одній статті⁴⁶ проаналізовано прізвища прикметникового типу: 1) прізвища на -ський, -зький, -цький, які кількісно займають чи не перше місце серед українських прізвищ, а серед прикметникових становлять майже 65 %; 2) інші прізвища у формі членних прикметників і дієприкметників; 3) прізвища – нечленні прикметники (якісні і відносні прикметники і дієприкметники та присвійні прикметники). Кожна група цих антропонімів ретельно проаналізована, наведено чимало прикладів, які підтверджують теоретичні узагальнення вченого.

У цей період учений фактично вперше в українській антропоніміці заявляє про територіальне поширення певних типів українських прізвищ⁴⁷. Про антропонімні ареали йдеться й в інших працях дослідника⁴⁸. «Словотвірних типів сучасних українських прізвищ багато..., але не всі однаковою мірою поширені й однаково розміщені на території України. Суспільне життя останніх десятиріч визначає дедалі більше змішування населення, яке протягом довгих століть заселяло одні й ті ж території. Проте матеріал, зібраний головним чином серед корінного сільського населення, дозволяє ще встановити первісні зони поширення різних словотвірних типів українських родових назв»⁴⁹.

Дослідник засвідчив, що найпоширеніші на території України є чотири словотвірні типи: прізвища на -енко, -ук, -ський і прізвища, утворені семантичним способом (Дуб, Горобець, Вітер). Прізвища на -енко типові для всієї східної частини України, а прізвища на -ук – для правобережної. Прізвища на -ський переважають на південному заході, а прізвища, утворені семантичним способом, поширені рівномірно по всій українській території⁵⁰.

³⁵Там само. С. 28.

³⁶Редько Ю.К. Взаємозв'язок між українськими прізвищами і топонімічними назвами. Питання слов'янського мовознавства. Львів, 1958. Кн. 5. С. 227–239.

³⁷Редько Ю.К. Українські відіменні прізвища... С. 12–14.

Железняк І.М. Очерк сербохорватського антропонимического словообразования. Суффиксальная система сербохорватской антропонимии XII–XV вв. / отв. ред. О.Б. Ткаченко. Київ: Наук. думка, 1969. 132 с.

³⁸Худаш М.Л., Демчук М.О. Походження українських карпатських і прикарпатських назв населених пунктів (відантропонімні утворення). Київ: Наук. думка, 1991. 266 с.

³⁹Демчук М.О. Слов'янські автохтонні особові власні імена в побуті українців XIV–XVII ст. / відп. ред. М.Л. Худаш. Київ: Наук. думка, 1988. 172 с.

⁴⁰Malec M. Budowa morfologiczna staropolskich zlozonych imion osobowych. Pracy onomastyczne. Warszawa, 1971. № 17. 186 s.; Svoboda J. Staročeská osobní jména a naše příjmení. Praha, 1964. 320 s.

⁴¹Редько Ю.К. Словотворчі типи українських прізвищ, утворених від особових власних імен. Наукові записки Львівського пед. ін-ту. Львів, 1969. Т. 12. С. 15–18;

⁴²Редько Ю.К. Украинские топонимы... С. 145–149; Редько Ю.К. Словотворчі типи українських прізвищ, утворених від особових власних імен. Наукові записки Львівського пед. ін-ту, присв. IV Міжнар. з'їздові славистів: Серія філологічних наук. Львів, 1959. Т. 12. Ч. 2. С. 26–41.

⁴³Купчинська З.О. Лексико-семантична і словотвірна структура географічних назв на -ин, -ів (територія України, X–XX ст.): автореф. дис. ... канд. філол. наук. Львів, 1993. 18 с.; Радьо Л.Н. Ойконіми України на *-jъ (*-ja, *-je) у X–XX ст.: автореф. дис. ... канд. філол. наук. Івано-Франківськ, 2004. 18 с.

⁴⁴Купчинська З. Відносні прикметники та архаїчна ойконімія України. Вісник ЛНУ ім. І. Франка. Серія філологічна. Вип. 57. Львів, 2012. С. 168–184; Купчинська З. Стратиграфія архаїчної ойконімії України. Львів: НТШ, 2016. 1278 с.; 56 картосхем; Купчинська З.О. Архаїчні ойконіми на *-ьскъ: ареал і статистика до XIV і XX ст. У координатах мови: зб. наук. праць на пошану професора Лідії Коць-Григорчук. Львів, 2016. С. 265–310.

⁴⁵Бучко Д.Г. Украинские топонимы на -івці, -инці: автореф. дис. ... канд. філол. наук. Львів, 1972. 22 с.; Михайличенко Н.Є. Структурно-семантичні типи українських ойконімів із формантами -ець, -иця: автореф. дис. ... канд. філол. наук. Львів, 2011. 20 с.; Висоцька М. Імена-комполіти як твірні основи ойконімів на -івка. Збірник наукових праць на пошану професора Теодозія Михайловича Возного. Львів: Растр-7, 2022. С. 333–349.

Учений розглянув ареальний вимір й інших типів призвищ, зокрема зі суфіксами *-ик, -ак, ин, -ів, -ан, -ун, -ай, -ей, -ій, -ок, -ар, -аш* тощо, візуалізував результати у діаграмі поширення чотирьох основних типів призвищ на території України за областями. Такі спостереження варто було б виконати й нині, бо, очевидно, в силу суспільно-історичних процесів ареальне наповнення канви сучасного українського антропонімікону змінилося.

Ще одного аспекту дослідження торкався Юліан Редько – соціолінгвістичного. Як далекоглядний мовознавець-ономаст він випереджав час і намагався актуалізувати проблеми, пов'язані із взаємопроникненням ономастики та соціолінгвістики, і дійшов висновку: основні словотвірні типи українських призвищ, розміщені на території всіх областей України, складають ще один переконливий доказ єдності української мови і її носія — українського народу⁵¹.

У монографії «Сучасні українські призвища»⁵² висвітлено семантику твірних основ призвищ, їхні словотвірні й граматичні особливості, а також географічний розподіл різних типів призвищ на території України. Ця праця вирізняється науковою новизною, яка полягала передусім у тому, що вчений уперше в українському мовознавстві на великому фактичному матеріалі, зібраному протягом десяти років різними методами (анкетування, записи студентів багатьох закладів вищої освіти України, а також викладачів Вінницького, Запорізького, Дрогобицького педінститутів та Чернівецького університету, діалектологічні експедиції, під час яких до збору були залучені доценти й викладачі **В.А. Прокопенко, М.Т. Чемерисов, В.Г. Доленко, М.Т. Демський**) зробив спробу проаналізувати всі типи сучасних українських призвищ щодо шляхів їх виникнення, словотвірної будови, географічного поширення⁵³. Працю професора високо оцінили в Україні⁵⁴ і за її межами⁵⁵; **І.Д. Сухомлин** зазначав, що праця «Сучасні

українські призвища» написана на високому науково-теоретичному рівні, становить великий лінгвістичний та етнографічно-історичний інтерес і являє собою першу спробу розглянути на величезному фактичному матеріалі творення та географічне поширення онімних одиниць⁵⁶. Надзвичайно ретельною є рецензія польського дослідника **Й. Бубака**, який попри деякі зауваження (дискусійні інтерпретації окремих назв, не зовсім вичерпну класифікацію, відсутність покажчика призвищ тощо) високо оцінив цю працю⁵⁷.

1969 року світ побачив «Довідник українських призвищ»⁵⁸, що був і дотепер залишається актуальним, бо має практичну спрямованість. Основну частину «Довідника» займає алфавітний словник-покажчик призвищ, написання, вимова або відмінювання яких можуть становити труднощі. Появі цього довідника передували публікації⁵⁹, у яких професор висвітлював проблеми, пов'язані з вимовою та правописом призвищ. Усі ці статті були написані на злобу дня, бо фактично в цей період мало хто писав про проблеми відмінювання, правопису і наголосу українських призвищ. Маємо лише в 1930-х роках праці **Івана Огієнка**, який висловлював свої міркування стосовно нормативності форм антропонімів на сторінках журналу «Рідна мова» в рубриках: «Мова наших видань», «Грамматика Малої Лесі», «Мовний поради́ник для редакторів, видавництв, робітників пера» тощо. Крім цього, **І. Огієнко** в «Рідній мові» опублікував низку своїх статей⁶⁰, які стосувались нормативних аспектів власних назв.

Через те, що в радянський час **І. Огієнка** не можна було й згадувати, питання відмінювання, правопису і наголосу українських призвищ було надзвичайно актуальним. Саме «Довідник українських призвищ» Юліана Редьки закритий цю прогалину в українській ономастиці. У цьому довіднику є й об'ємний теоретичний розділ⁶¹, який складається з таких частин:

⁴⁷Редько Ю.К. Українські відіменні призвища. Звітно-наукова конференція Львівського пед. ін-ту, присв. підсумкам виконання плану наук.-досл. роботи за 1954 р.: Серія лінгвістична: Тези доп. Львів, 1955. С. 14.

⁴⁸Редько Ю.К. Географія основних типів українських призвищ на території УРСР. Тези II Республ. ономастичної наради. Київ, 1962. С. 137–138; Редько Ю.К. Географія основних типів... Київ., 1965. С. 77–84; Редько Ю.К. Наші призвища на карті... С. 16–17.

⁴⁹Редько Ю.К. Географія основних типів... Київ, 1965. С. 77.

⁵⁰Там само.

⁵¹Там само. С. 84.

⁵²Редько Ю.К. Сучасні українські призвища. Київ, 1966. 216 с.

⁵³Дмитро Гринчишин. Ономастичні дослідження професора Юліана Редьки. Вісник Львівського Університету. Серія Філологічна. Львів, 2006. Вип. 38. Ч. II. С. 176.

⁵⁴рецензії: Думін Б. Призвище не випадковий набір букв. Жовтень. 1967. № 6. С.144–147; Сухомлин І.Д. Українська мова і література в школі. 1967. № 5. С. 85–87.

⁵⁵Bubak J. Rec.: Редько Ю.К. Сучасні українські призвища. Київ, 1966. Onomastica. 1969. № 14. S. 227–234.

⁵⁶Сухомлин І.Д. Українська мова і література в школі. С. 87.

⁵⁷Bubak J. S. 234.

⁵⁸Редько Ю.К. Довідник українських призвищ. Київ, 1969. 255 с.

⁵⁹Редько Ю.К. Відмінювання, правопис і наголос українських призвищ. Тези доп. Республ. наук. конф. з питань культури української мови. Київ, 1963. С. 70–75; Редько Ю.К. Відмінювання, правопис і наголос українських призвищ. Про культуру мови: Матеріали Республ. наук. конф. з питань культури української мови (11–15 лют. 1963 р.). Київ, 1964. С. 199–209; Редько Ю.К. До питання про відмінювання, правопис і наголос українських призвищ. Доповіді та повідомлення Львівського держ. ун-ту. Львів, 1961. Вип. 9. Ч. 1. С. 126–129; Редько Ю.К. Вимова і правопис призвищ. Українська мова і література в школі. 1964. № 2. С. 22–23.

⁶⁰Огієнко І. Осип чи Осип? РМ. 1934. Ч. 4 (16). С.151–152; Огієнко І. Наші особові ймення. РМ. 1935. Ч. 7 (31). С. 289–300; Огієнко І. Вимова давньоєврейських біблійних імен. РМ. 1938. Ч. 9 (69). С. 385–392; Огієнко І. Вимова біблійних імен. РМ. 1938. Ч. 8 (67–68). С. 337–346; Огієнко І. Вимова біблійних імен з Й напочатку. РМ. 1939. Ч. 1(73). С.1–6.

⁶¹Редько Ю.К. Довідник... С. 30–71.

Передмова;

1. Як виникли українські прізвища (Що таке прізвище? Коли виникли українські прізвища? Від чого творилися українські прізвища? Як поділяються українські прізвища за способом словотвору?);

2. **Відмінювання і правопис українських прізвищ;**

3. **Наголос в українських прізвищах.**

Крім цього, в «Довіднику українських прізвищ» є ґрунтовна стаття «До основ наукового вивчення сучасних українських прізвищ» **І.О. Варченка** — українського мовознавця-діалектолога, який висловив свої міркування щодо теоретичних і практичних основ студіювання цієї категорії антропонімії⁶². Він проаналізував проблему із погляду діалектології, лінгвогеографії, етимології, акцентології, орфографії, морфології, щоб «допомогти читачеві «Довідника» осягти цінність і складність завдань, поставлених його автором. З викладених тут міркувань випливає, що цей «Довідник» як перша спроба науково схарактеризувати поширені українські прізвища і дати правильні настанови щодо вимови, правопису і відмінювання їх, є тільки початком копіткої і тривалої роботи. Завдання полягає не тільки в тім, щоб значно поповнити реєстр та охопити в майбутньому всі українські прізвища, а й розв'язати низку незачеплених або дискусійних питань акцентології, морфології, орфографії, орфоєпії та етимології»⁶³.

У рецензії **П.П. Чучки** поряд із критичними заувагами щодо семантичного наповнення твірних основ антропонімів, їхнього способу творення та морфемної будови зазначено, що «порівняно з тим, що опубліковано дотепер про відмінювання, наголошування та правопис прізвищ українців, ця праця не має собі рівної ні за кількістю зачеплених проблем, ні за фактичним матеріалом, поданим у ній»⁶⁴. Ще один рецензент наголошував на тому, що книжка є «прикладом доброї популяризації проблем назвництва і цінною практичною допомогою»⁶⁵. Про словник сповіщали і газети, у яких популяризували видання довідника⁶⁶.

Упродовж 1967–1975 рр. Юліан Редько працював над укладанням «Словника сучасних українських прізвищ», що охоплює майже 30 тисяч прізвищ і є першою спробою створення комплексного словника українських прізвищ. Матеріал для нього збирали анкетним і частково експедиційним способами в усіх областях України. Зібрана таким чином картотека (близько 90 тисяч карток) дає змогу скласти не лише реєстр значної кількості сучасних українських прізвищ, але й вказати їхній наголос, вимову, основні форми і територіальне поширення. У проспекті «Словника сучасних українських прізвищ» професор

чітко означив основні структурні частини словникової статті: реєстрове слово, форми відмінювання і наголос. Словникова стаття закінчується переліком назв областей і районів, у яких відповідне прізвище записано⁶⁷. Учений уклав також інверсійний індекс до цього словника, який допомагає з'ясувати словотвірну будову прізвищ. Машинопис становить вісім опрацьованих томів у 2387 сторінок⁶⁸. На жаль, за життя вченого цей словник не був опублікований. Лексикографічний архів Юліана Редька зберігається під шифром О/Н-3824/т.1–8 у відділі рукописів Львівської національної наукової бібліотеки імені В. Стефаника.

Працю високо оцінили українські ономасти: 1976 р. на засіданні Ономастичної комісії київської мовознавці мали можливість ознайомитися зі «Словником сучасних українських прізвищ». Однак справа до публікації не дійшла. Офіційна причина відмови у виданні цього словника була банальна – брак паперу. Та справжня причина полягала в іншому – аналогічного словника не існувало у жодній республіці тодішнього СРСР». За оцінками сучасних дослідників, ...якщо б словник Ю.К. Редька був вчасно виданий, він за структурою та поліфункціональністю був би найбільш довершеним словником, який знаємо на теренах Славії, і дав би поштовх для створення нового покоління тлумачних словників прізвищ в усіх слов'янських антропоніміконах. У словнику Ю.К. Редька практично ніщо не втратило свого значення, актуальне все»⁶⁹.

Лише 2007 року побачило світ двотомне видання «Словника сучасних українських прізвищ»⁷⁰ Юліана Редька. Цей монументальний словник (понад 25 тисяч прізвищ!) під свою редакторську опіку взяв **Д.Г. Гринчишин** — відомий український лексикограф. А зініціювало таке видання Наукове товариство ім. Шевченка, почесним дійсним членом якого автор цього словника був обраний ще 1989 р.

У цей період професор одночасно працював над біографічним словником видатних людей Галицької землі від XII ст. до нашого часу. У словнику описано понад три тисячі прізвищ⁷¹. Усе, що Юліан Редько зробив у царині ономастики, свідчить про високий рівень його філологічної думки, про глибоку відповідальність щодо всього, про що писав і що досліджував.

Юліан Костянтинів Редько – представник українських інтелігентів-«каменярів», які присвятили життя розвиткові рідної освіти й науки, духовної культури свого народу, усією своєю діяльністю збагачуючи, вдосконалюючи її⁷². Постає Юліана Редька в нашій культурі ще до кінця не осмислена. Усе, що дотепер перебуває в його родинному архіві, чекає видавця, а творчий і науковий доробки – дослідників. ■

⁶²Там само. С. 3–27.

⁶³Там само. С. 28.

⁶⁴Чучка П.П. Рецензія на: Редько Ю.К. Довідник українських прізвищ. Київ, 1969. Українська мова і література в школі. 1969. № 8. С. 91.

⁶⁵Bubak J. S. 267.

⁶⁶Котик І. З історії прізвищ. Прикарпатська правда. 1969. 16 груд.

⁶⁷Редько Ю.К. Проспект «Словника сучасних українських прізвищ». В: Українська історична та діалектна лексика / відп. ред. Л.М. Полюга. Київ, 1995. Вип. 2. С. 145–153.

⁶⁸Кульчицька Т.Ю. Життєвий шлях, наукова та творча діяльність професора Юліана Редька. Актуальні питання антропоніміки: 36. матеріалів наук. читань пам'яті Юліана Костянтинівича Редька. Київ, 2003. С. 13.

⁶⁹Там само. С.13.

⁷⁰Редько Ю. Словник сучасних українських прізвищ: у 2 т. Львів: НТШ, 2007. Т. 1. 720 с. ; Т. 2. 1438 с.

⁷¹Захлюпана Ніна. Ю.К. Редько — учений, перекладач, письменник. Вісник Львівського Університету. Серія Філологічна. Львів, 2006. Вип. 38. Ч. II. С. 185.

⁷²Коць-Григорчук Л.М. С. 379.